

A jogösszehasonlítás kalandja, avagy centrumok/perifériák viszonylagossága

A centrum/periféria-kettősségről lexikonok elsőként annyit szoktak elárulni, hogy gazdasági függőségből előálló viszonyt jelöl, s ennyiben tényfogalom.¹ A jelen vázlat viszont az egykori Szovjetunió területén főnixmadárként újjászülető jogi komparatizmusról kíván számot adni, mindenekelőtt egy reprezentatív megnyilatkozásából véve jellemzése példáit. Teoretikus keretében viszont tárgyánál fogva így elsődlegesen arra fog rámutatni - ami nemcsak társadalomtudományi búvárkodásokban figyelembe veendő megfigyelés, de saját tudománypolitikánkban is érvényesítendő szempont kellene legyen, ha jelenlegi lezüllesztésünket valamikor meghaladva felbukkanna ilyesmi még Magyarországon -, hogy világképünk, szakmai deontológiánk s egyáltalán az, amit tudásként s ezért páratlanként szoktunk mitizálni, nem más, mint egyszerűen: ideológia, amelynek a súlya és befolyásoló ereje (vagyis a gazdaságító és egyéb tényezőktől természetében elkülönülő szellemi centrum/periféria relációjában elfoglalt helye) nem egyébkénti pozícionáltságától, hanem csakis az azt vallók számosságától és vállalásának a tudatosságától függ. Vagyis egy ideológia tartalma kizárólag ismeretelméleti körben releváns; a lételméletet pedig nem más, mint a hatásban megnyilvánuló fennállás érdekli. Ismerhetjük hát, magunkévá tehetjük és akár szajkózhathatjuk azt, amit Amerikában vagy Németországban szintén gondolnak; az egykori szovjetbirodalom hatalmas térségében, rengeteg egyetemén és sok száz milliós emberfőjében ez bőven nemlétező maradhat. Azaz, azaz lételméletileg pontosan annyira lesz partikuláris ez - itt, mint amennyire az - amott. Kulturális imperializmus elszenvedése ezek szerint nem fátum, legfeljebb gyenge, s önmagukban is bizonytalan kis országok patológiája. Az egykori szovjet térségben viszont ilyesmiről - hál'Istennek, ma már legalábbis - aligha van szó.

Emlékezhethetünk arra, hogy a Szovjetunió felbomlásáig e világunknak egyhatodát képező monolit tömbben még erjesztő hatást gyakorolhattunk - egyebek közt abban, ahogyan a szociológiai, illetőleg a komparatista megközelítést elfogadtattuk.² Mára viszont megtudhattuk, hogy amennyiben lett volna "tudástársadalom" jelszavára büszke mai hazánkban bármiféle pályázási lehetőség s némi maradék pénzeszköz kultúrdiplomáciai érdekű fordíttatásra, úgy svéd³ helyett akár magyar műből tanulhatna ma már történetesen Vietnam, egy közel kilencven milliós náció. Mert mindenütt az egykori szovjetbirodalomban a könyvtárak s a határok kinyíltak ugyan, de gyűjteményeik s az agyak nem lettek rögvest nagyság-

renddel gazdagabbak. Persze, mindenki azt és úgy tanul a világtól, amit és ahogyan akar és tud. Szocialitásunk maga is hermeneutika, melyben "kultúrámmal kultúrádat értelmezem",⁴ s a marxi-engelsi »minőségi ugrás« során régi énünk szintén velünk "ugrik".⁵ Vagyis változás biztos történt, ráadásul óriási s egyben haladható; a saját hagyományokat azonban ez nem haladhatta meg s nyilván egy jövőendő eredményhez viszonyításban is csupán fokozati volt. Mánkra nyersen vetítve tehát: bármennyire köztes, akár deformált lesz is egy-egy időmetszetben az eredmény, aktuálisan az az adott körben élő saját tudás. Nem mindegy hát ezért, hogy szomszédságukban, kies honunkban saját esendő gondolatainkon mímelődünk-e pusztán tovább, vagy megkíséreljük személyes s publikációs jelenlétünkkel közreműködni a világ velünk több tekintetben rokon, s ezért bizonyos megértési és bizalmi többletben bennünket részesítő szellemi alakításában is.

Emlékezzünk csak: nálunk még saját ifjúságomban is kizárólag az egyetemes állam- és jogtörténet nyújtott (volna) egyáltalán körképet a múlt és jelen jogvilágának változatosságáról, riasztó(an hamis, mert politikai szolgalelkűségből tudatosan félreértett) arculatot rajzolva minden tőkésnek nevezett berendezkedést átható állítólagos jogbizonytalanságról, amit részben az imperializmus megváltozott követelményeinek, részben az angol-amerikai jog belső strukturalitásának tudtak be még a barbárok közt ritka klasszikus műveltségisményűek is.⁶ Mindezek moszkvai forrásvidéke⁷ pedig vitathatatlanul - hiszen egyfelől komoly kutatómunkát öltek bele, másfelől a hermetikusan elzárt ismeretlenség felé még torz szemlélettel is ablakot nyitott,⁸ harmadfelől a kései cselekvés⁹

⁴ Vö. a szerzőtől *A jogi gondolkodás paradigmái*. Szent István Társulat, Budapest, 2004. 504.

⁵ „Akármennyire is lényegesen új kezdődik a kvalitatív változással, az ugrással, az emberrel s a néppel »vele ugrik« a múltja is; történetét nem hagyja a túlsó parton, magával hozza, benne folytatódik. Újat kezd, de a régít is folytatja.” SINKÓ E.: *Egy regény regénye. Moszkvai naplójegyzetek (1935-1937)* (szerk. Bosnyák I.). Fórum, Újvidék, 1985. 320.

⁶ Vö. VARGA Cs.: *A Jogforrás és jogalkotás problematikájához. Jogtudományi Közöny, 1970/9. 502-509*, aminek kritikai hangvétele nem bocsátott meg a szerzőnek soha; pontosan ezt alapozták meg Eörsi Gyula olyan szégyenletes korai munkái, mint *Az amerikai igazságszolgáltatás*. Jogi Kiadó, Budapest, 1953.

⁷ Pld. ZIVSZ, Sz. L.: *A jogi formák fejlődése a mai imperialista államokban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962. és TUMANOV, V. A.: *A burzsoá jogi ideológia. A jogi tanok kritikája*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977.

⁸ Ugyanazt a kettős hatásmechanizmust mutatván, mint itthon történetesen Szabó Imrétől. SZABÓ I.: *A burzsoá állam- és jogbölcsélet Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1955. Vö. VARGA: *A szocializmus marxizmusának jogelmélete. i. m.*

⁹ Szemben Zivszszel, aki a disszidensek/emigránsok szovjetellenességét bel- és külföldön többszínűen „leleplező” Szovjet Közösség Anticionista Bizottságának [AKCO, 1983] is például élenjárója lett (<http://en.wikipedia.org/wiki/Anti-Zionist_Committee_of_the_Soviet_Public>), Tumanovot, aki a Szovjetunió Kommunista Pártjának jogi elitelésének szakértése nyomán az Orosz Föderáció alkotmánybíróságának egyik előkészítőjeként maga is bíróként, majd elnökként szerepelt, két szöveggyűjteményének (1978 és 1981) köszönhetően éppen a szovjet jogi komparatiztika úttörőjeként tiszteltek.

¹ MARSHALL, G.: Centre-periphery model. In: *A Dictionary of Sociology* (1998) <<http://www.encyclopedia.com/doc/1088-centreperipherymodel.html>>.

² Kulcsár Kálmán, illetőleg Szabó Imre áttöréseként vö. pl. a szerzőtől A szocializmus marxizmusának jogelmélete: Hazai körkép nemzetközi kitekintésben. In *A szocializmus marxizmusának jogelmélete* (szerk. Varga Cs.). *Jogelméleti Szemle* 2003/4 <<http://jesz.ajk.elte.hu/varga16.html>>.

³ Michael Bogdan (Lund) baráti közlése, vö. uő.: *Komparatív rättskunskap*. Norstedts juridik, Stockholm, 1993. / *Comparative Law*. Kluwer, Deventer, etc., 1994.

szelidebb színben tüntetheti fel az előzményeket úgyszólván - megkerülhetetlen, tehát tisztelettel övezett ma is.¹⁰

Mert alighogy ősi történetében úgyszólván először a félszáz milliós hatalmas Ukrajna államalkotó lett, állam- és jogtörténetét nemcsak intézmény-, de eszmetörténetként is elkezdte művelni s okítani. Ugyanúgy, mint ahogy Franciaországban a nemzeti önbezárlkozás csapdájából kikecmergés gyógyírjeként jött létre egykor a jogi komparatiztika, Ukrajnában is a szovjet köldöktől elszakadás instrumentuma lett az összehasonlító mozgalom. Olyannyira, hogy mára nemzetközi szinten is páratlan termékenységű és saját erőforrásai közt hallatlan igényességgel kimunkált folyóiratai vannak,¹¹ enciklopedikus és tanulmánykötetei,¹² füzetsorozatai,¹³ s nemcsak rengeteg tankönyve, de nagy számban monográfiái is, például a jogcsalád-problematikáról vagy éppen az angol bírói rendszer kifejlődéséről - akár úgy, hogy az egyébként résztémákban még nyilvánvalóan szegényes ukrán/orsz irodalmon túl egy-egy ilyen mű bibliográfiájában esetleg semmi egyéb nem szerepel. Már pedig számára, egész világa számára az a valóságos, amit és amiként abban akként reprezentál. Mert ismétlem: ez az ontológikus oldal, hiszen ez az, ami működik, tehát hatást kifejtve megjelenik; s hogy miként, akár mennyire leegyszerűsítve vagy félreértetten, az már merő epistemológikum, ami közvetlenül irreleváns az előbbinek a nézőpontjából. Röpke idő során eddig négy nemzetközi konferenciát szervezett,¹⁴ olykor negyed ezernyi résztvevővel,¹⁵ akiknek a többsége persze orosz s egyéb szovjet utódállambeli, de bőven érkezve nemcsak Moszkvából vagy Szentpétervárról, hanem Szibéria hatalmas egyetemi tömbjeiből, akár hatezer kilométer távolságból is,¹⁶ kijevi szervezésben összetalálkozzanak ukrainai vidékeken.

¹⁰ Tumanov (1926–2011) búcsúztatására lásd *Порівняльне правознавство* 2012/1–2, 435–447.

¹¹ *Порівняльно-правові дослідження* [Összehasonlító jogi tanulmányok] [Kiev] (2005–), a *Право України / Право Украины / Law of Ukraine* párhuzamosan megjelenő három alapfolyóiratának jogösszehasonlító alsorozataként pedig *Порівняльне правознавство Науково-практичний фаховий журнал* [Összehasonlító jogtudomány: Tudományos-gyakorlati szakfolyóirat] [Kiev] (2012–). Előbbiben jelent meg a szerzőtől 'Разные ментальности романо-германского и англо-американского права? К вопросу о логике в праве' 2009/1, 193–194., utóbbi nyitó számában pedig 'Глобалізація через правові трансфери: Масові дії, критика, розчарування' [переклад О. Кресін] 2012/1–2, 152–160. tanulmánya.

¹² Összehasonlító jogtudományi enciklopédia-sorozata bibliográfiai, kutatóközpontokat ismertető, módszertani, nemzetközi életrajzi, s klaszikus ukrán szövegeket újraközölő cikkeket tartalmaz. Tanulmányköteteket illetően pedig csupán magam eddig mintegy hat kiadványukban szerepeltem.

¹³ Eddig megjelent mintegy negyedszáz füzetében magam a *Правові традиції? У пошуках правових сімей і культур* (Київ & Львів 2012) 24 o. tanulmányával szerepelek.

¹⁴ Magam ezekből a (Körösmező s az egykori Monarchia-beli Stanislaw közt félúton elhelyezkedő) Jaremecse falujában, Kievben, valamint a valahai Lembergben rendezett impozáns, angol tolmácsolással kísért tanácskozásokon vettem részt.

¹⁵ A kiadványok s rendezvények előkészítése és megszervezése egyetlen fāradhatatlan kutatónak, Oleksij Kresin barátomnak köszönhető, aki Ukrajna Nemzeti Tudományos Akadémiája Korekijjről elnevezett Állam- és Jogtudományi Intézetének igazgatója, Ju. Sz. Semsusenko professzor perspektívikus belátásából immár egy komparatiztikának szentelt részleg vezetőjeként végzi munkáját.

¹⁶ Két éve tartottam teljes kurzust Krasznójarszkban a Szibériai Szövetségi Egyetem jogi intézetének komparatiztikai szakirányán, ahol ИРИНА МИШИНА professzorasszony szárnyai alatt korai tehetséggondozásban részes olyan alig húszévesek nevelődnek, akik nemcsak kiválóan beszélnek angolul, de két alatt specializálódnak az amerikai, német vagy kínai jogra is, ezek anyanyelvi irodalmán természetesen. Saját kapcsolati körömből példázva csupán, Volgográdban МАРИНА ДАВИДОВА professzorasszony összehasonlító alapú nemzetközi jogtechnikai versenyeket hirdet az utóbbi években, Ivanovban pedig ЕВГЕНИЙ ПОЦЕЛУВ professzor nemcsak német jogi intézetet tart fenn, de éves nemzetközi konferenciákat is szervez a jogfilozófiai látásmód összehasonlító tételesei jogi kisugárzásairól.

Amiben változatlanul nincs, mert az utóbbi évtizedekben sohasem volt hiány, az nem egyéb, mint: érdeklődés, tanulni vágyás, tudományművelésben eltökéltség, mindenki iránti kölcsönös figyelem, rokonszenv, nyitottság, s csoportképző szándék. Mindezeknek az emberi megnyilatkozása egyenesen megindító, ma kietlenedő, egyre inkább egyéni karrierpályák vak rohanására szorítózkodó világunkban pedig egyszersmind példátlanul melegengető, mert vágyképeinket megtestesítő is.

Mindennek közös summája most egy tanulmánykötet, mely mai ukrán és orosz erőfeszítésekről angol kiadványként, fordításban ad számot.¹⁷ Ebben feltárulkoznak persze eredmények s bizonyára elkerülhetetlen gyermekbetegségek egyaránt, ráadásul kitűnnek belőle egy az eredeti nyelvtől és kultúrától eltérő közegre pusztán nyelvi tükörfordításban átvitt szövegreprezentáció esetleges visszasságai is.¹⁸

Árulkodó ezen orosz/ukrán közeg mentalitásáról s legfeljebb burkoltan kifejezett várakozásairól, hogy a mai nyugati komparatiztikát eklektikusnak tartja;¹⁹ globalizáló környezetét a modern technológia természetes velejárójaként kezeli;²⁰ a komparatiztikának "formalizált tudományos autonómiát" tulajdonít;²¹ eszményként a funkcionális fogalmakkal elérhető kvázi-matematizálást veszi,²² mintha csak igazi science-ről lenne szó, s nem tetszőleges intellektuális konstruktumok versengő halmazainak összevetéséről; és mintha bármi lehetne nem-hermeneutikai a jogban, vívmányként mondja ki, hogy "A jogi komparatiztika hermeneutikus diszciplína".²³ Miután pedig tudatában van annak, hogy világunkban "egymással összevethető megoldások születnek a saját területükön alkalmazandó jogszabályok különbözőségétől függetlenül" is,²⁴ ahhoz a

¹⁷ *Foundations of Comparative Law. Methods and Typologies.* (eds. William E. Butler, O. V. Kresin and Ju. S. Shemshuchenko). (Wildy, Simmonds & Hill, London, 2011).

¹⁸ A honi használatra orosz/ukrán nyelven írt tanulmányok helyenként elvélhetetlenül bőbeszédűnek és semmitmondónak hatnak; új szóalkotásoktól hemzsegnek, de filozófiai megalapozásukban gyakran érdektelenek. Az angol–amerikai szerkesztési következetesség egyetlen fajta idézőjellel él, miközben magát az idézetet nem tördeli külön. Belső idézeteket így összeviszva beékeli, amivel a hosszú kvótációk végét felismerhetlenné teszi. Megengedhetetlen, hogy latin kultúrájú szerzőket orosz/ukrán fordításból idéz, ráadásul olykor a szerző nevét maga sem felismerve, cirillből latinra visszaalakítva, tehát hamisan, de fellelhetlenül adja meg. Idézeteiket úgyszóint fordításból fordítja vissza, akár eredeti angolját áthamisítva a fordító saját angoljára. A rengeteg orosz/ukrán szerzőt szintén latinra átírva nevezi meg, s a mű cirill címe után csupán a kiadás évszámát jelöli. Nem nyugati elektronikus bibliográfiai visszakereshetőségről lévén szó, a publikáció így egyszerűen azonosíthatatlan, bibliográfiai leírása semmitmondó. Ráadásul s még érthetlenebbül ugyanigy jelzetlenül jár el cāri idők vagy éppen kora újkori klaszikus szerzők mai újrakiadásban történő meghivatkozásakor is – legfeljebb gyanúja támadhat az olvasónak egy-egy veretes megfogalmazás kapcsán, hogy ilyen írásművészetbe mai kortárs nem szokott bocsátkozni.

¹⁹ KRESIN, O. V.: The Periodization of Comparative Law: In Search of an Acceptable Model. In: *Foundations of Comparative Law... i. m. 24.*

²⁰ BEKHRUZ, KH. N.: Comparative Legal Research in an Era of Globalization. In: *Foundations of Comparative Law... i. m. 127.*

²¹ СКАКУН, О. Ф. *Общее сравнительное правоведение. Основные типы (семьи) правовых систем мира.* [Szakukon: Összehasonlító általános jogtudomány, A világ jogrendszerének alaptípusai (családjai)] Киев, 2008., SALOMATIN, A. IU.: Unified Potential of Comparative Law as a Science and Instructional Discipline. In: *Foundations of Comparative Law... i. m. 143.*

²² TKACHENKO, A. V.: Functionalism and the Development of Comparative Law. In: *Foundations of Comparative Law... i. m. 100–101.*

²³ DAMIRLI, M. A.: Comparative Law Hermeneutics: Cognitive Possibilities. In: *Foundations of Comparative Law... i. m. 88.*

²⁴ CANIVET, G., ANDENAS, M., FAIRGRIEVE, D.: Finding a Common Language for Open Legal Systems. In: *Comparative Law before the Courts* (ed. G. Canivet, M. Andenas, D. Fairgrieve). British Institute of International and Comparative Law, London, 2004. xxxi.; BUTLER, W. E.: The Place of Ukraine on the Legal Map of the World. In: *Foundations of Comparative*

következtetéshez szintén eljut, hogy egy jogrendszer akár több jogcsaládba egyidejűleg beletartozhat.²⁵

A pontosságvágyra jellemző, hogy a konfuciánus berendezkedést vallásinak tartja (egszersmind a kánonjogot kizárva e körből), míg külön kategorizálja a csendes-óceáni jogrendeket a szokásrendiek egyik megjelölésé-
ként.²⁶ Nem tisztázza ugyanakkor, hogy a kánonjog nem állami jog, a kínai/koreai/japán viszont aligha vallásosabb, mint gyökereiben a római jog.

Szemléletében nem jut túl annak horizontján, hogy az angolszász jogot a bíró formálja, ellenben a kontinentálisat a törvényhozó;²⁷ láthatóan a *droit* és a *Recht* komplexumának történelmi háttérét szintén nem érti.²⁸ Következésképpen a jog környezete, vagyis akár a számára ismeretlen *mentalité juridique* (Pierre Legrand), akár közelebről a háttér *culture juridique* jellemzéséhez nincs mélyebb megértése ahhoz az egyébként szép kifejezéshez képest, hogy "a Szentírás és az irodalmi és népalkotás monumentumai" tanulmányozása vonandó még be ennek a megrajzolásához.²⁹

Nyilvánvaló, hogy amennyiben a sztálinizmus lényegét a *lex*nek a *jura* történő redukálásában látja³⁰ - bár megemlíti, hogy a második világháború időtartamára (1941. június 30-tól 1945. szeptember 4-ig fennállóan) létrejött Állambiztonsági Bizottság 9971 jogi dokumentumot bocsátott ki bármi egyéb jogi rendelkezést felülíró erővel³¹ -, a külvilág számára egyébként feltáró fejtegetése is viszonylagos értékű marad, hiszen nem behelyettesíthető saját szóhasználatokat vezet vissza a *jus/lex* fogalom-párosára. E rekonstrukció szerint egyébként a *pravda* [pravda] 'igazság', melyből 'fejedelmi jogalkotás' lesz [és amelynek gyökében a *прав* nem más, mint 'szabály, mint a szabályozónak az eszköze']: ez és az *обычай* [obücsaj; 'szokás'] adja a *закон* ['törvény']³² [melyben a gyök *кон*, azaz 'határ, körvonal', s amely az ősi orosz nyelvben a *покон* szinonímája volt].³³ Hiszen - amint egy régi közmondásuk sugallja - a népszokás szintén a cár parancsolatja.³⁴ Azt pedig a XVII. század közepén írták le megfigyelésként, hogy "Két fék tartja vissza s emlékezteti kötelmére a királyt: a *правда* és az isteni parancsolatok iránti tisztelet, valamint az emberek előtti szégyen."³⁵

Law... i. m. 11. "compatible solutions are reached regardless of the differences in the underlying applicable rules of law."

²⁵ Лафитский, В. И.: Сравнительное правоведение в образах права [Lafitszkij: Összehasonlító jogtudomány a jog képeiben] : Штатут, Москва 2010. 274., id. BUTLER: i. m. 6. 4. lj.

²⁶ OKSAMYTNYI, V. V.: Legal Systems of the Modern World: Problems of Identification. In: *Foundations of Comparative Law... i. m.* 64.

²⁷ MARCHENKO, M. N.: Convergence of Romano-Germanic and Anglo-Saxon Law. In: *Foundations of Comparative Law... i. m.* 276-303.

²⁸ ROMASHOV, R. A.: The Concepts of «Jus» and «Lex»: Historical and Legal Linguistic Aspects. In: *Foundations of Comparative Law... i. m.* 205-206.

²⁹ ЛАФИТСКИЙ: i. m. 10-11. id. SALOMATIN: i. m. 145. 14. lj.

³⁰ ROMASHOV: i. m. 199.

³¹ Uo. 201.

³² Uo. 190.

³³ Uo. 192.

³⁴ Uo. 191.

³⁵ Az irodalmi slendriánságra jellemző ennek jegyzése: „KRIZHANICH, IU.: «Политика» [Politics] (1997); cited from *Антология мировой правовой мысли* (ed.: G. Iu. Semigin) [Anthology of World Legal Thought] (1999), IV, p. 265." Uo., 191-192. Külön kutatás deríti csak ki, hogy Juraj Krizhanic [Юрий Крижанич] horvát korai pánszláv Moszkva-vágyó (1617-1683 körül) művéről (1666) van szó: „Король не подвластен никаким людским законам, и никто не может его ни судить, ни наказывать. Однако Божьему закону и людскому суждению (или общему мнению) он подвластен. Две узды, кои связывают короля и напоминают о его долге, это — правда и уважение или заповедь Божия и стыд перед людьми.” <<http://slawia.org/ru/system/files/files/POLITIKA.htm>> & <http://krotov.info/acts/17/krizhanich/krizh_00.html>.

Ezek után nyitott kérdés, hogy a jelenkori jogvilág térképét milyennek látják, s főként miként helyezik el benne önálló kultúrahordozónak tekintett sajátjukat. Egy nyugati nyelven nem kommunikálók kijevi szerző leírása szerint angolszász, római-germán és muszlim mellett foglal helyet a szláv jog - amiként ez még ESMEIN 1900-as előadásából az ottani világba boldogan átörökítődt.³⁶ Mások a kontinentális, angolszász, vegyesként a dualista (délamerikai és skandináv), a vallási (muszlim és hindu), a hagyományos-filozofikus (japán és kínai) s a szokásrendi (afrikai), valamint az államközi (európai) sorozata³⁷ kiegészítéseként gondolják - az orosz "kulturológia" nem-jogi megközelítésének az eredményeként - a szláv vagy eurázsiai típust,³⁸ avagy "ideológiai (szocialista és poszt-szocialista)" vagy "poszt-ideológikus jog" gyanánt a "poszt-szovjet" jogcsaládot³⁹ - anélkül persze, hogy bármi-féle összevetés megtörténne például az egymásra hatásban formálódott fasiszta, illetőleg nemzetiszocialista berendezkedéssel -, sőt Nyugat/Kelet kettősségében Lengyelországot akár az utóbbiban helyezik el, merthogy - érdekes szempont! - magukkal közösnek érzik vallási kötődését s a kollektív érzület ottani hagyományát.⁴⁰ És végezetül annak érdekében, hogy az oroszolt mint egy-ivású kelet-európaiktól megkülönböztetetten a kettős forrásvidék "klasszikus modelljeként" Ukrajna megfogalmaztathassék, úgynevezett közép-kelet-európai típust hoznak létre, mely "barokk", "eklektikus" és "paternalista", amiként ez Dnyeper-mentéiből és Galiciából szövdött és szövdődik;⁴¹ ezen ukrán kezdeményezéstől függetlenül pedig az, amit orosz szláv jogtípusnak neveznek, a legkeresztényebb lesz, Európa legrégebbi etnoszában és egyharmad lakosságában uralkodó; mely római jogreceptió nélkül építette fel a szokást az uralkodó korlátjaként; egyedülállóan egységes és különálló, a jogkolonizációnak is ellenálló jogcsaládként; amelynek a feladata - miután a szocializmustól megfertőztetett - immár nem más, mint hogy megkísérelje annak pozitív hozadékát erősíteni.⁴²

A látogató annyit lát, hogy kavarnak az eszmék, s közben mindezek méhében egy új világ születik. Saját erőfeszítésként pedig ez csakis rokonszenvvel figyelhető, hiszen önmaguk kereséséből - ha úgy tetszik, régi paradigmáik s már megfogalmazott alternatíváik újragondolásából - adódik. Ilyesmivel, mint hosszú eltérítő kényszerterelés után ránk váró feladattal már magunk is birkóztunk, így csapdáiról s veszélyeiről bizonyos tapasztalatokat már magunk is szerezhettünk. Teoretikusan azért is izgalmas az útjuk, merthogy közben tudni véljük: joguk

³⁶ ОНИЩЕНКО, Н. М.: Правові системи сучасності: Порівняльне дослідження національних правових систем [Oniscsenko: Jelenkori jogrendszerek; A nemzeti jogrendszerek összehasonlító vizsgálata] *Держава і право* VII (2000), 8., id. KHARITONOV, E. O., KHARITONOVA, O. I.: Classification of European Systems of Private Law. In: *Foundations of Comparative Law... i. m.* 255-275. 263. Lásd ESMEIN, A.: *Le droit comparé et l'enseignement du droit compare*. In: *Congrès international du droit comparé tenu à Paris du 31 juillet au 4 août 1900. Procès-verbaux des séances et documents* I. Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 1905. 445-446. és 451452. Vö. a szerzőtől *Theatrum legale mundi* avagy a jogrendszerek osztályozása. In: *Ius unum, lex multiplex. Liber Amicorum: Studia Z. Péteri dedicata* (szerk.: H. Szilágyi I., Paksy M.). Szent István Társulat, Budapest, 2005. 219-242. 4. lj.

³⁷ LUTS, L. A.: Typologies of Modern Legal Systems of the World. In: *Foundations of Comparative Law... i. m.* 49.

³⁸ Uo., 52. (valamint OKSAMYTNYI: i. m. 74., B. H. Синюкова, ill. Й. Н. Оборотова utalva.

³⁹ OKSAMYTNYI: i. m. 66. és 73.

⁴⁰ KHARITONOV, KHARITONOVA: i. m. 267.

⁴¹ Uo., 273-275. o.

⁴² ЛАФИТСКИЙ: i. m. 200., 273. és 274., valamint II (2011), 400-401., id. BUTLER, W. E.: Renaissance of Slavonic Law? In: *Foundations of Comparative Law... i. m.* 331-336.

szellemét az elmúlt századokban germán gondolkodásmód s rendszermény inspirálta, következesképpen útkeresésük visszatérést is feltételez az időközben sorsukká lett elbitangolásból. Mai tájékozódásuk viszont náluk is amerikanizált; ez viszont ön-rekonstrukciójuknak eleve zavarát, óhatatlanul elegyes kotyvasztékát eredményez(het)i. Mert röviden: olyan ez, mintha Hans Kelsent a Herbert Hart általi teljes megnevezésben⁴³ kívánnák a maguk számára recipiálni - azért, hogy olyan kontinentális talapzatot építsenek a maguk számára újra, ami már majd Hartot is, Dworkint is elviseli.⁴⁴ Abszurd vállalkozás ez? Bizonyosan: posztmodern, akár csak amilyen a hazai poszt-harti analitikus fogalomjogászat volt. Kultúraválasztások közti zavar, mely ugyanakkor a forradalmi mézes-hetek utópiájával, az ember korlátlanságába vetett hittel párosul.

Szomszédságunkban jövő formálódik. Sokan munkálnak rajta, kemény munkával, őszinte hittel s elszánással, bárholnan tanulni készen.⁴⁵ Együtt kellene gondolkodnunk velük; már csak azért is, mert tanulságaikban, módszertani kihívásaikban problémáik a mieinké is.

Varga Csaba
kutatóprofesszor emeritus

⁴³ Vö. a szerzőtől H. L. A. Hart – Csoda és jelenség. In: H. L. A. Hart (szerk. Cs. Kiss Lajos). 2. pont (előkészületben).

⁴⁴ 'Профессор Чаба Варга: «Без теоретических и в особенности философских оснований право не будет иметь практически никакой опоры, повиснув на волоске» [Евгений Тихонравов интерjúja] in *Право.Ru Актуальные темы* → *Теория права* (1 августа 2011, 22:18) <<http://krasn.pravo.ru/review/view/31331/>> = Петров Александр in <<http://blog.pravo.ru/blog/theory/2022.html>> & <<http://yin.rosifa.org/review/view/31331/>>.

⁴⁵ Intézményi s személyes találkozásokon folyvást ennek, és mindeneke-lőtt problémaközösségünknek ad hangot jogtudományos társadalmuk rangban első képviselője, a már említett Semsusenko professzor is.